

УДК 007 : 304 : 070

ЛЮДИНА КУЛЬТУРИ У МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ СВІТІ СУЧАСНОСТІ: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

Тетяна Хоменко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
бул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua*

У статті осмислюються впливи глобалізаційних процесів на мультикультурний простір сучасності та на людину культури як універсальну, креативну особистість національної культури.

Ключові слова: культура, людина культури, національна культура, діалог, глобалізація.

У ХХІ сторіччі найважливішим завданням у сфері інформації та комунікації є міжкультурний діалог, дискурсивне знайомство з поглядами інших культур та їхнім баченням нас самих, а також усвідомлення того, що утвердження гуманізму для людини і в людині здійснюється тільки через культуру, в якій людина й залишається людиною рідної культури, водночас перебуваючи в силовому полі культури глобальної.

Людина в культурі завжди “інша” для “іншого”, але в жодному разі не гірша. “Інший” у комунікативному просторі культури — це культурна універсальність предметного поля комунікації. Сьогодні, коли мультикультурний світ переживає кризу через небезпеку переростання у культуру глобальну, ознаками якої є передовсім втрата культурної ідентичності, актуалізується питання про закріплення в свідомості людей поняття про національний характер як вагомий чинник прогресування національних культур у мультикультурному просторі сучасності. Це найперша настанова, якої слід дотримуватися. Про це має пам’ятати кожен журналіст, який усвідомив свою місію у полікультурному світі. Це настанова толерантності, виваженості, морально-етичної спрямованості. У розумінні національного характеру це культурологічна настанова, яка розглядає національний характер як вимогу культури до людських індивідів і в своїй основі має певну, чітко окреслену модель людського буття. Так, зокрема, вважає А. Швецова, яка власне й запропонувала концепцію соціально-філософського і теоретично-методологічного підходу до феномена національного характеру як до ідеального типу особистості — “людини культури”, — який створює і відтворює національна культура [12, с. 123]. На відтворення цієї моделі, яка в межах конкретної культури має універсальне значення, репрезентуючи феномен людського як такий, спрямована також і діяльність ЗМІ, головний обов’язок яких — не спотворювати дійсність. Професор О.Кузнецова великого значення у цьому

сенсі надає стимулюванню плюралізму у медіах на європейському рівні, і, окрім якісної спрямованості політичного, економічного, національного плюралізму, зауважує ще один важливий чинник демократизації суспільства — культурний плюралізм. Вона, зокрема, пише: “Культурний плюралізм у ЗМІ відображає потребу суспільства у різноманітності культур, повазі й збереженні кожної з них” [5, с. 171]. Зрештою, це незаперечна істина, особливо сьогодні, коли розширився культурний інформаційний простір, а завдяки ЗМІ розширилися можливості наближення до кожної культури. Проблема полягає лише у тому, що культурний поліфонізм світового культурного простору певним чином дезорієнтовує людину, робить її розгубленою, такою, що опиняється на пограниччі культур і почасти відчуває небезпеку втрати своєї культурної ідентичності. Це чи не найперші результати глобалізаційних процесів у всіх сферах нашого життя. Так, мабуть, людина в культурі перетворюється на людину культури. Питання: якої? Т.Лильо вважає, що відповідь на такі питання коріниться у якості інформаційних потоків, які “завжди відігравали фундаментальну роль у процесах самоорганізації взагалі і націогенези зокрема. У процесі творення людської цивілізації вони були ключем до знань, що відкривав більші можливості для людської діяльності. Завдяки інформації розвивалася свідомість людини, яка могла краще розуміти своє оточення і навчитися в ньому жити” [6, с. 245].

Саме на вирішення цього завдання спрямовані властиві культурі концепція світу, ціннісні орієнтації людської діяльності, система виховання та освіти, суспільні інститути, форми духовного життя тощо. А. Швецова, запровадивши термін “людина культури”, говорить передусім про вимогу культури до особистості — людини, яка потрібна культурі [12, с. 123].

Але головно автор акцентує увагу на понятті національний характер, кажучи, що “національний характер є надбанням людини культури, тобто носієм його є ідеальний людський тип, котрий створюється культурою і відіграє регулятивну роль у формуванні конкретних людських особистостей у певному культурному полі” [12, с. 123].

Тут варто зауважити, що таким культурним полем є сьогодні інформаційний простір, який формують медіа зокрема і, можливо, чи не найбільше. І головне у цьому контексті — створювати, а не спотворювати неповторне інформаційне поле культури як такої й інформаційне поле “людини культури”. Тут слід пам’ятати і про певну психологічну цілісність, властиву кожній культурі, і проте, що кожна особистість (“проект людської особистості”. — А. Швецова) формує певна культура як найприйнятніше і жадане нею втілення людини, як певну норму людськості.

“Культура постійно виконує роль звабника відносно кожної особи, намагаючись втягнути її життя у розміреність і послідовність буття культурних форм... Як модель буття вона є певною подією чи сценарієм людського існування, для реалізації якого потрібен не один, а кілька учасників... Людина культури — це інтерсуб’єктивна, комунікативна єдність діючих у культурному полі головних персонажів, дійових осіб” [12, с. 124]. Власне, питання комунікативної єдності в культурному полі, в контексті нашого дослідження, має чи на найважливіше значення, бо саме комунікативна спрямованість людини культури, її налаштованість на комунікування і безпосереднє включення в комунікативні процеси сучасного культурно-інформаційного поля формує основні риси національного характеру. В ідеалі це мало би полегшити процес самоототожнення

людини культури в культурі у широкому сенсі: ідентифікації національної, громадянської, релігійної, державницької, гендерної та ін., зокрема, з огляду на те, що, наприклад, “завдяки національній ідентифікації відбувається культурно-історична (соціальна, економічна, світоглядна тощо) локалізація нації та її самовизначення у геополітичній, юридичній, політичній, культурній площинах” [12, с. 127].

Здавалося б, усвідомлення такого порядку і значення самоототожнення мало б слугувати впорядкуванню уявлень про гармонійність культуротворення та культуропобутування. Натомість, “на наших очах розігрується “драма нерозуміння” — ідентифікаційні процеси розгортаються у просторі несумісності основоположних цінностей і смисложиттєвих парадигм. Те, що на поверхні має вигляд зіткнення політичних амбіцій, насправді є черговою, найглибшою в українській історії, ідентифікаційною кризою, яка дедалі більше набирає вигляду “війни ідентичностей” — політичних, культурних, регіональних, етнічних та інших” [2, с. 11].

Причина передовсім бачиться у тому, що поліфонізм мультикультурної спільноти сучасності призвів до знецінення кожного культурного голосу зокрема. Відкритість і готовність до спілкування, провокована і пропагована світовими глобалізаційними процесами, обернулася, по-перше, розмитістю тем (світова інформаційна мережа, можливо, й полегшує спілкування, але водночас захаращена інформаційним непотребом, який лише дезорієнтує людину, особливо, якщо вона не готова до масованої інформаційної навали і не спроможна зробити вибір на користь людинотворчих знань, забуваючи про те, що не кожна інформація є знанням, а інформація задля поінформованості — це лише підстава для світової балаканини); по-друге, релятивізмом цінностей (духовність, моральність дедалі частіше просто слова, які нічого не означають, оскільки втрачають силу втілення у вчинках, в контексті ж культурному найчастіше теоретизуються, але не наповнюються реальним змістом, не концептуалізуються); розмиванням національного культурно-символічного поля (нівелюється значення світоглядних універсалій, національних інтересів, національної самоповаги та ін.); небезпекою уніфікації і стандартизації стосовно етнічної ідентичності; культурним релятивізмом, який сьогодні в Україні “утверджує умовний, відносний характер мови й соціонормативної культури, моральних уявлень та понять, за даних умов може зле пожартувати. Мовляв, байдуже, яка культура й мова — чи українська, чи будь-яка інша — головне, щоб добре жилося і копійка водилася” [10].

Але в ідентифікаційному процесі важлива ще й готовність національного організму до інформаційної мобільності, а також контекст її реалізації, тобто, важливою є геоінформаційна ситуація світу, зокрема напрямок інформаційних потоків, їх характер та інтенсивність. “Це означає, — вважає Т.Лильо, — що природа національної ідентичності є несамодостатньою з інформаційної точки зору, проте для того, щоб підсилити свою присутність у діалогічному (поліфонічному) вимірі світу мегатенденцій, необхідно відстояти належний статус власного національного “Я”, свою “концепцію, маршрут доби” (Ю. Шевельов), гарантувати йому належне сприйняття (інтерпретацію) у зовнішньому світі. В іншому випадку ми приречені бути епіфеноменом європейського чи євразійського світів. Для посткомуністичних народів особливо важливою є проблема як зберегти в інформаційному просторі свою національну індивідуальність, і в той же

час не ізолюватися від світу” [6, с. 245–246]. У глобалізованому світі це ще й виборювання права бути “іншим”, подолання рамок культурної ідентичності людини, внаслідок чого вона не почуватиметься чужою в щораз нових культурних просторах і зможе знайти нову самооцінку стосовно інших культурних груп і своє місце серед них. Тому важливо не урівняти світ під знаком чимраз наступальнішої західної цивілізації. Хоча, наприклад, відомий колумніст газети “New York Times” Томас Л. Фрідман не вбачає у цьому якоїсь небезпеки, а навпаки. У книзі “Світ плаский” він відстоює думку про переваги “сплощення” світу, “вирівнювання поля для гри”, коли, на його думку, “стає очевидним, що платформа плаского світу, при усьому її потенціалі культурної уніфікації, також має і вагоміший потенціал підтримувати різноманітність навіть більшою мірою, ніж раніше” [11, с. 483]. Свій оптимізм він обґрунтовує перевагами глобального “вивантаження”, яке створює умови для “глобалізації локального”. Тобто, люди мають змогу створювати і вивантажувати свій власний контент — свої новини, думки, музику, відео, фотокартки, програмне забезпечення, словники та енциклопедії. А це, на думку Томаса Л. Фрідмана, “стає надзвичайно потужною силою збереження й підтримки культурної автономії та унікальності”, оскільки “платформа плаского світу надає нам змогу узяти свою місцеву культуру й вивантажити її світові” [11, с. 483]. Але тоді може постати інша небезпека — втрати індивідуальності і непересічності людини культури. Очевидно, має рацію історик В. Ткаченко, коли пише про те, що діяти треба локально, а мислити глобально [10]. А глобальність мислення в умовах мультикультурності має полягати в турботі про кожну людину культури в кожній культурі задля того, щоб навчитися жити разом, поважаючи в “іншому” “іншого”, що актуалізує потребу переходу від мультикультурного комунікування до міжкультурного, від співіснування до взаємодії.

За таких умов перед людиною культури, яка, можливо, перебуває на пограниччі культурного розмаїття постає вже питання вибору усвідомленого буття. О. Пахльовська, покликуючись на книгу Сорена Кьркегора “Aut-Aut” (Або-або), розмірковує про природу і наслідки такого вибору і зазначає, що існує лише два можливих вибори: етичний і естетичний. І власне “усвідомлення буття можливе лише в момент етичного вибору, *момент катарсисного рішення*. Саме етика ставить людину перед проблемою вибору... “Естетична людина” — людина нестабільна і випадкова, вона є скоріше “гримаса людини”. Ця людина хвора на амнезію. Її центром є периферійні зони “я”; тому вона є неглибока вода, де хвилі пробігають лише по поверхні. “Етична людина” не втрачає своєї конкретності, є людина епічна і універсальна. Вона схожа на спокійні води глибокої ріки, оскільки їй властиві пам’ять, континуативність і вірність обраному руслу. Почуття обов’язку “етичної людини” не є зовнішньо нав’язаним диктатом, а найглибшим виявом власної моральної природи” [8, с. 37].

Тож людина культури, на нашу думку, аби вберегти себе від негативу культурної глобалізації, підсиленої до того ж глобалізацією інформаційною, має зробити вибір на користь себе — “етичної” і стати такою. Адже такий вибір є також способом пізнання власної суті, власної моральної природи, що становить собою конкретний синтез “я” ідеального і “я” історичного (історичного тому, що тільки людина культури, виважена і поміркована у своїх виборах, відзеркалює вічне, забезпечує тяглість, тривання культури в історії людства згідно із Шевченковим “і мертвим, і живим, і ненародженим...”). Саме тому етич-

ний вибір не може перебувати в полоні теперішнього, бо “етичний вибір детермінує майбутнє. Естетичний досвід людини підпорядковує людину подіям: естетично переживаючи подію, людина пасивно зазнає на собі її вплив, і навпаки, роблячи етичний вибір і будучи послідовною в цьому виборі, людина здобувається на справжню свободу. Вона підкоряє собі реальність, впливає на її розвиток, а відтак і будує майбутнє” [8, с. 39].

Сьогодні це питання набуває кардинального значення для світової культури і для української культури зокрема. Адже саме сьогодні, у час глобалізаційних процесів відбувається не лише розмивання традиційних культурних кордонів, через гомогенізацію і конфронтацію культур особливо. Сьогодні відбувається радикальна естетична переорієнтація в контексті не менш радикальних трансформацій політичних, як національних, так і планетарних. “Від того, наскільки ця естетична переорієнтація буде заряджена етикою, залежить майбутня еволюція не лише самої нашої культури, а великою мірою і всього комплексу історичного буття” [8, с. 39].

Зазначимо принагідно, що культура лише тоді й досягає справжньої універсальності, коли нею опановані не лише наявні обставини буття, але й можливості людського існування, історичні можливості і перспективи існування конкретного народу.

Культурне розмаїття — це основа цивілізаційного багатства людства, і воно має особливе значення в епоху глобалізації, яка відбувається у найрізноманітніших сферах і масштабах. В глобальному культурному просторі виникають усі умови для формування нових культурних цінностей, які можуть змінювати існуючі, і це може сприяти руйнації національно-культурних ідентичностей різних народів. Тому саме на локальному рівні й виникає усвідомлення потреби захистити національне розмаїття.

Універсальної формули досягнення міжнаціональної злагоди і порозуміння, на жаль, немає. Налагодження міжкультурного діалогу як плідної культурної взаємодії чи не єдиний вихід із ситуації, що склалася, але це важка праця, скерована на боротьбу із неприйняттям іншості, найчастіше всередині локальної культурної спільноти. Проте, сьогодні, зі зворотним ефектом. Криза мультикультуралізму в Європі яскраво ілюструє сказане, оскільки якісний, конструктивний діалог тут унеможливають кілька причин: “держави і суспільства представлені у вигляді розрізаних спільнот, що живуть бік о бік, але таких, що не співпрацюють, не ідентифікують себе з єдиною державою”; “нові європейці” (мігранти — авт.) не хочуть опанувати мову, знайомитися з культурою Європи, нехтують суспільними інститутами, віддаючи перевагу варитися у власному середовищі” [10]. Власне це і є наслідки “сплощення світу” і формування глобальної культури. Ця проблема характеризується великим руйнівним потенціалом, спричиняє багато глобальних загроз і викликів миру. Тож має рацію Кара-Мурза, коли говорить, що “глобалізація — це світова контрреволюція. Це реванш Питьми ... Для глобалістів немає своїх країн і культур, а є вони — світове плем’я-каста — і світові туземці, яких треба обкрадати. Вони порвали зі всіма правовими і моральними нормами, на яких трималася колишня світобудова. Людина паралізована тією нахабністю і послідовністю, з якою глобалісти демонтують усю культуру і мораль. Ми переживаємо загальнолюдську культурну катастрофу” [4].

Єдиною можливою відповіддю на виклики глобалізації є світова солідарність, глобальна справедливість і демократія. Питання ж про національну культуру постає нині не лише як питання національної, але й планетарної безпеки [7].

І хоча глобалізація “високо підносить прапор свободи”, але реально сфера свободи людини звужується під дією не завжди помітних, але потужних маніпуляторів — економічних, політичних, мас-культурних, мас-медіальних та інших, слухно вважає І. Дзюба [1]. Тож постає кілька питань: про місце людини культури в глобалізованому світі, про духовне оперття для такої людини і про збереження її креативної спроможності в культурі як інтелектуальній сфері передовсім. “Усепроникність сучасних засобів масової інформації створюють для людини ілюзію всюдиприсутності..., але водночас формують віртуальне (й досить засмічене) середовище існування, вириваючи її з конкретного локального буття, оскільки потік інформації генерується все в тих самих світових центрах монополістичними інформаційними монстрами й “змазує” картину життя народів, які опинилися серед інформаційних аутсайдерів, тим самим збіднюючи знання людства про самого себе й деформуючи свідомість суспільств й особистостей, поглиблюючи кризу розуміння” [1].

Якщо говорити про Україну, то сьогодні вона передовсім орієнтована на захід. Європейський культурно-інформаційний простір прийняв її, не чекаючи на її готовність чи на бажання. Проблема України в цьому контексті — її постійне перебування на пограниччі багатьох культур. Щодо вибору європейськості, то це радше хронотопічне її переживання, і чимало тут залежить від нашої власної вкоріненості у власну культуру. Якщо так, то культурні кордони не будуть розмитими, але вони й не будуть перешкодою до порозуміння. Щодо цього М. Зубрицька каже: “Ми є не туристами, а мешканцями цієї землі. Культура — це передусім укоріненість та оселеність у традиціях, в екзистенційних обставинах та умовах. Відтак усі повинні розуміти, що маємо вписуватися у ландшафт місцевої культури, з нею гармоніювати”. І далі: “Там (на Заході) усе спрямоване на споживача, тому немає заглиблення в культуру, занурення в історичне минуле... тут можна сприймати культуру як свою оселю. Ви не можете мешкати в межах держави Україна, не визнаючи її конституцію і не знаючи її мови. Бо тоді ви не є мешканцем, а є випадковим перекотиполем, яке завтра може зірватися й опинитися десь у Москві чи Санкт-Петербурзі. Інша проблема..., як знаходити те, що об’єднує [3]... Народ об’єднує насправді не лише територія, не лише неприйняття у комусь його інакшості (за принципом — ворогуймо спільно проти когось), адже це перекреслює нашу здатність до культурної самоідентифікації, толерантності, усвідомлення своєї причетності до долі культури, до її розвитку. М. Зубрицька вважає, що своєрідною рятівною ідеєю виживання в глобалізованому світі є для України її українська мрія. “І якби ця українська мрія була та ще й уособлювалася в певних іменах, усе вже би виглядало по-іншому. Найстрашнішим для мене у нас, в Україні, є те, що не маємо критичної маси моральних авторитетів, голосів, які багато важать для суспільства” [3]. Але ми маємо таки своїх моральних авторитетів, провідників нації. Мабуть, просто не чуємо їх, не визнаємо такими, хоча саме вони титанічною працею наставляють нас на шлях національного самоусвідомлення, повертають до національних культурних джерел, розуміючи патріотизм не крикливим, а тихим і роблящим. Маю на увазі Є. Сверстюка, Л. Костенко, О. Пахльовську та багатьох

інших, які міцно вкорінені у рідній культурі і допомагають нам, людям культури, зробити свій вибір на користь високої духовності, Краси, Правди, Істини, які врятовують світ.

Тому, якщо й орієнтуватися нам на когось, то варто, мабуть, орієнтуватися передовсім на себе, як про це пише А. Погрібний: “Орієнтуватися нам, в першу чергу, треба на самих себе, на власні сили і на власний розум. У зовнішніх же справах — і на Захід, і на Схід, в т. ч. і на Росію, але виходячи найперше з того, що є вигідним для *наших* національних інтересів, за максимального збереження своєї честі і гідності... Рятунок українства — в одностайному нарощуванні національної сили” [9, с. 267–272].

Отож, що виберемо — добровільне духовне безкультур'я, соціополітичну ізоляцію і конфлікти чи особисте духовне здоров'я, соціальний діалог і майбутнє своєї культури — залежить від кожного з нас. Дилема однаково залишиться, однаково Європа залишатиметься привабливою. Можливо, передовсім тому, що сучасні засоби масової комунікації полегшують доступ до культурних надбань усього світу, і дуже часто, на жаль, створюють ілюзію більших європейських можливостей. Усе масштабно, глобально. Настільки глобально, що людина, у цьому “глобальному” навіть не мислиться. Навіть більше, вона, сама того не хотючи, перетворюється на співучасника світового негативу, конфлікту, прагнучи водночас діалогу як вирішення усіх проблем. Настільки глобально, що національні ЗМІ мають врешті-решт також самовизначитися, ідентифікуватися, ототожнити розуміння свого обов'язку із потребою якнайсильніше триматися свого духовного, національного, культурного кореня, дати надію людині залишитися людиною культури попри виклики глобалізації.

1. Дзюба І. Глобалізація і майбутнє культури / Іван Дзюба // День. — 2006. — 12 серпня.
2. Етнополітична культура в Україні: реалії та виклики часу. — К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2010. — 431 с.
3. Зубрицька М. Туристом у культурі бути не можна / Марія Зубрицька // City society. — 2006. — Ч.10. — Листопад.
4. Кара-Мурза С. Глобалізація — угроза культурі / Сергей Кара-Мурза // Единое Отечество. — 2009. — 17 декабря.
5. Кузнецова О. Стимулювання плюралізму у ЗМІ на європейському рівні / Олена Кузнецова // Вісник Львів. ун-ту. — Сер. журналістика. — 2001. — Вип. 21. — С. 199-173.
6. Лильо Т. Шанси комунікаційного суб'єктивізму посткомуністичних націй у контексті геоінформаційної ситуації сучасного світу / Тарас Лильо // Вісник Львів. ун-ту. — Сер. журналістика. — 2001. Вип.21. — С. 244-255.
7. Людина і культура в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lib.if.ua/publish2005/global.html>
8. Пахльовська О. Етичний вибір і естетичний вибір: конфлікт і синтез / Оксана Пахльовська // Поезія Ліни Костенко в числах перехідних і вічних: Матеріали круглого столу / Ред.-упоряд. Т. В. Шаповаленко. — К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”. — С. 37-49.

9. Погрібний А. Інтеграція чи сморід неоколоніалізму? / Анатолій Погрібний // Якби ми вчилися так як треба... Розмови про наболіле. — К.: Про-світа, 1999. — С. 267–272.
10. Ткаченко В. Криза мультикультуралізму і проблеми єдиного освітнього поля / Василь Ткаченко // День. — Ч. 126. — 2011. — Липень.
11. Фрідман Томас Л. Світ плаский! Глобалізований світ у XXI столітті / Томас Л. Фрідман. — Акта, 2008. — 676 с.
12. Швецова А. Культурні проєкції національного характеру / Антоніна Швецова // Сучасність. — 2000. — Ч. 7-8. — С.123-135.

A MAN OF CULTURE IS IN THE MULTIKULTURAL WORLD OF CONTEMPORANEITY: COMMUNICATIVE ASPECT

Tetiana Khomenko

Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky str. 49, 79044, Lviv, Ukraine

E-mail: journft@franko.lviv.ua

In the article influences of globalization processes are comprehended on multikultural space of contemporaneity and on the man of culture as universal, creative personality of national culture.

Key words: culture, man of culture, national culture, dialog, globalization.

ЧЕЛОВЕК КУЛЬТУРЫ В МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМ МИРЕ СОВРЕМЕННОСТИ: КОМУНИКАТИВНЫЙ АСПЕКТ

Татьяна Хоменко

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, 79044, Львов, Украина

E-mail: journft@franko.lviv.ua

В статье осмысливается влияние глобализационных процессов на мультикультурное пространство современности и на человека культуры как универсальную, креативную личность национальной культуры.

Ключевые слова: культура, человек культуры, национальная культура, диалог, глобализация.

Стаття надійшла до редколегії 25.08.2011

Прийнята до друку 26.09.2011